

İŞGALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ NADİR VƏ NƏSLİ KƏSİLMƏK TƏHLÜKƏSİ OLAN HEYVANLARIN SÜNİ ŞƏRAİTLƏRDƏ ÇOXALDILMASININ AKTUALLIĞI VƏ DAVRANIŞLARININ İDARƏ EDİLMƏSİNİN EKOLOJİ ƏSASLARI

Avtandil Musayev

Bakı Dövlət Universiteti, musayevavtandil@yahoo.com

Heyvansaxlama məntəqələrində heyvanların çoxaldılması istiqamətində tədqiqat işlərinin miqyası genişdir. Müasir dövrdə dünyanın bir çox heyvanxanalarında, heyvansaxlama məntəqələrində (bəzilər istisna olmaqla) onurğalı heyvanlar çoxaldılır.

Beynəlxalq təcrübələr göstərir ki, nəslə kəsilmək təhlükəsi olan heyvanların (həmin növün genofondunun daşıyıcılarının) qorunub saxlanmasının yeganə üsulu onların süni yaradılmış şəraitlərdə qəfəs, heyvanxana və xüsusi heyvansaxlama məntəqələrində çoxaldılmasıdır.

Süni şəraitdə çoxaldılmanın ilkin mərhələsində nəslə kəsilmək təhlükəsi olan heyvanların qəfəs şəraitində çoxaldılmasına həmin heyvanların reanimasiyası kimi baxılırdı. Müasir dövrdə insanların təsərrüfat fəaliyyəti və təbiətdə baş verən iqlim dəyişiklikləri nəticəsində kritik sayılı və yayıldığı əraziləri olmayan istənilən növlərin qısa bir vaxt ərzində nəslə kəsilmək statusu ala bilməsi qaçılmazdır. Ona görə də heyvanların zoopark və pitomniklərdə saxlanması və çoxaldılması nəinki nəslə kəsilmək təhlükəsi olan heyvanların genofondunun qorunması üçün, həm də sayı və yayıldığı ərazisi kritik olmayan istənilən növ heyvanların qəfəs şəraitində çoxaldılma texnologiyasının tətbiqi üçün vacibdir. Bu o demək deyil ki, biz bütün heyvanların qəfəs şəraitində çoxaldılması mərkəzləri yaratmalıyıq, lakin hər qrup heyvanın saxlanma texnologiyasının, stabil çoxala bilən və genetik effektiv qrupların yaradılması və ekoloji baxımdan idarə edilməsinə hazır olmalıyıq.

Heyvanların ekoloji əsaslarla idarə olunmasına tək bioloji hadisə kimi deyil, eyni zamanda antropogen mənşəli, ətraf mühitdə heyvanlara daim təsir edən bioloji problem kimi baxılmalıdır. Qəfəs, laboratoriya və qapalı şəraitlərdə heyvanların daxili və xarici mühitini modelləşdirən faktorlar yaratmaqla təbii siklləri laboratoriya şəraitində təşkil etmək olur. Apardığımız tədqiqat işlərində heyvanların təbii şəraitdə ritmik aktiv və passiv (yuxu) fazalarını öyrənib, laboratoriya şəraitində tətbiq etməklə, onların qapalı şəraitdə davranışlarını və müvafiq fizioloji prosesləri dəyişməyə nail olmuşuq (ixtira-patent N I2007.0031. Musayev A. M., Yolçuyev Y., Musayev M.A., Əliyev Ə.H., ixtira-patent N I2012.0109. Musayev A. M., Məmmədova G.Y., Sadiqova N.A., Əliyev Ə.H.).

Beləliklə, təbii, volyer və laboratoriya şəraitində sutkalıq və mövsümi ritmik davranışların bioloji mahiyyətinin öyrənilməsi heyvanların davranışlarını tənzimləyən ekoloji siqnallar sırasının, davranışın konkret formasının, onun nə vaxt baş verəcəyinin müəyyən edilməsi, insanlarla heyvanların qarşılıqlı münasibətlərinin optimallaşdırılması yollarından biridir.

Tədqiqat işinin istiqaməti və məqsədi:

- Nəzəri olaraq təbii, qəfəs və laboratoriya şəraitində sutkalıq və mövsümi ritmik davranışları tənzimləyən, öncə xəbərdarlıq edici siqnal kimi təsir göstərən, sonrakı mərhələlərdə güc siqnalı kimi fəaliyyət göstərən siqnallar sırasını müəyyən etmək;
- Geofiziki sutkalıq və mövsümi ritmlərlə heyvanların bioloji ritmlərini sinxronlaşdıran siqnallar sırasını müəyyən etmək və həmin siqnallar sırasının qəfəs və laboratoriya şəraitlərində təkrarlanmasını təmin etmək;
- Astronomik sutkanın iki gündüz və iki gecə fazalarının qapalı şəraitdə saxlanan heyvanlara müxtəlif aspektlərdə təsirini öyrənmək;
- Sosial faktorların təsirini araşdırmaq;
- Sürü halında yaşayan heyvanlarda və ya süni yaradılmış çoxsaylı populyasiyalarda heyvanların davranışlarının ictimai sinxronlaşdırılması mühüm yer tutur. Sürü halında yaşayan hey-

vanların başçısına, dominant fərdlərə təsir etməklə digər heyvanların davranışlarını idarə etmək;

- Bir sıra heyvanların cinsi fəallığı sosial faktorların təsiri altında aktivləşir. Məsələn, ağ siçovullarda erkək siçovulun qoxusu dişi siçovulun cinsiyyət hormonlarını stimullaşdırır. Bu isiqamətdə tədqiqat işlərini iri- və xırdabuynuzlu heyvanlarda öyrənmək.

İşin praktiki hissəsində əsas məqsəd:

Qəfəs, qapalı və laboratoriya şəraitlərində ontogenezin müxtəlif mərhələlərində heyvanların ekoloji və fizioloji xüsusiyyətlərindən və vəziyyətlərindən asılı olaraq, onların sutkalıq və mövsümi ritmik davranışlarını tənzimləyən optiko-akustik proqram hazırlamaq;

Təbii, qəfəs və laboratoriya şəraitlərində heyvanların məhsuldarlığının artırılmasına dair biotexniki proqram hazırlamaq.